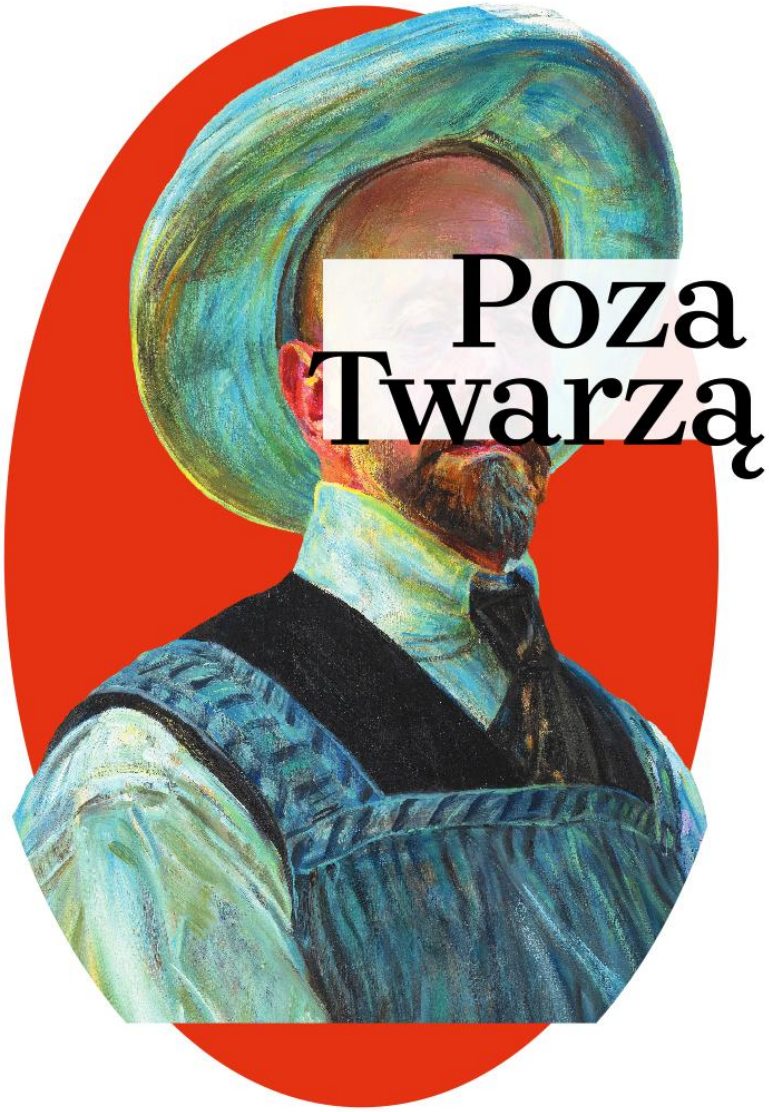

SCENARIUSZ ZAJĘĆ NA WYSTAWIE „POZA TWARZĄ”
WARIANT DLA KLAS IV–VI SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Temat: Jak dzieła sztuki opowiadają o człowieku?
Pytanie przewodnie: Czy można opowiedzieć o człowieku, nie pokazując jego twarzy?
Czas trwania: do 60 minut
Miejsce: Pop Culture Gallery w Starym Browarze w Poznaniu
Typ szkoły: szkoła podstawowa, klasy IV–VI
Autor: Katarzyna Drozdowska-Sawińska

JAK KORZYSTAĆ ZE SCENARIUSZA

Scenariusz prowadzi jedną trasą przez wystawę. Przy każdym przystanku znajdują się pytania przeznaczone dla uczniów klas IV–VI. Nie trzeba zadawać ich wszystkich. Warto wybrać dwa lub trzy, które najlepiej odpowiadają aktywności grupy.

Punkt 10 można pominąć, jeśli przejścia między salami zajmują więcej czasu. Punkty 5 i 9 można ograniczyć do wprowadzenia najważniejszego pojęcia i jednego pytania. Nie należy rezygnować z finałowej rozmowy przy instalacji Daniela Rycharskiego ani z podsumowania tytułu wystawy.

Do scenariusza dołączone są osobne karty dla prowadzącego, zawierające skrót trasy i najważniejsze pytania. Mogą być jawnym elementem zajęć – nie trzeba ukrywać przed uczniami, że korzystasz z przygotowanych wskazówek.

PLAN TRASY

1. Tytuł wystawy „Poza Twarzą” – 3 minuty – punkt główny.
2. Pałac Sztuki i relacja mistrz–uczeń – 5 minut – punkt główny.
3. Matejko i Wyspiański – „ZABIĆ W SOBIE MISTRZA” – 4 minuty – punkt główny.
4. Trop na podłodze i Pan Peryskop – 3 minuty – punkt główny.
5. Jacek Malczewski, „Autoportret w plenerze” – 2 minuty – krótki przystanek.
6. Józef Mehoffer – przedmioty jako wskazówki – 4 minuty – punkt główny.
7. Damazy Kotowski – spojrzenie i ślady w pracowni artysty – 4 minuty – punkt główny.
8. Zofia Leśniak – autoportret zbudowany kolorem – 5 minut – punkt główny.
9. Leon Chwistek – barwne strefy – 4 minuty – punkt główny.
10. Tymon Niesiołowski – człowiek jako część pejzażu – 2 minuty – punkt opcjonalny.
11. Kazimierz Puchała – człowiek zmienia krajobraz – 4 minuty – punkt główny.
12. Daniel Rycharski, „Ogród zimowy” – 5 minut – finał trasy.
13. Podsumowanie tytułu wystawy – 4 minuty – zakończenie.

CELE ZAJĘĆ

CEL OGÓLNY

Rozwijanie umiejętności świadomego, uważnego i otwartego odbioru dzieł sztuki oraz formułowania interpretacji opartych na obserwacji. Dostrzeganie, że o człowieku opowiadają nie tylko jego twarz i wygląd, lecz także przedmioty, otoczenie, wykonywana praca, sposób przedstawienia i pozostawione ślady.

CELE OPERACYJNE

Po zajęciach uczeń lub uczennica:

- rozpoznaje i nazywa portret, autoportret, martwą naturę, pejzaż i instalację;
- posługuje się wybranymi pojęciami, między innymi: kompozycja, kontur, atrybut, symbol, perspektywa barwna, strefizm i krajobraz kulturowy;
- opisuje dzieło, wskazując jego najważniejsze elementy;
- porównuje dzieła oraz określa podobieństwa i różnice między nimi;
- odróżnia obserwację od przypuszczenia i interpretacji;
- formułuje hipotezę i sprawdza ją podczas oglądania wystawy;
- odczytuje informacje przekazywane przez przedmioty, symbole, kolory, gesty i otoczenie;
- rozpoznaje znaczenie dosłowne i przenośne wypowiedzi;
- wyjaśnia, w jaki sposób artysta może opowiadać o człowieku bez eksponowania jego twarzy;
- uzasadnia własną interpretację, odwołując się do konkretnych elementów dzieła;
- dostrzega, że odbiorcy mogą różnie interpretować tę samą pracę;
- wyjaśnia własnymi słowami tytuł wystawy;
- słucha innych osób i z szacunkiem odnosi się do ich wypowiedzi.

METODY I FORMY PRACY

Rozmowa kierowana, uważna obserwacja, porównywanie, formułowanie i sprawdzanie hipotez, gra tropów, zadania detektywistyczne, elementy Visual Thinking Strategies, ćwiczenie „Widzę – przypuszczam – uzasadniam", praca indywidualna, praca w parach i w małych zespołach.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE I ŚRODKI DYDAKTYCZNE

- wydrukowane karty dla prowadzącego;
- fotografia Pałacu Sztuki w Krakowie z widocznym popiersiem Jana Matejki;
- karta ze współczesnym znakiem naczynia i węża.

ZAPISY PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Rok szkolny 2026/2027 jest okresem przejściowym. W klasie IV stosuje się podstawę programową określoną w Rozporządzeniu Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r. (Dz.U. z 2026 r. poz. 378, z późn. zm.). W klasach V–VI stosuje się jeszcze dotychczasową podstawę programową, określoną w załączniku nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 356, z późn. zm.), zgodnie z § 4 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia z 11 marca 2026 r.

Poniższe wymagania odnoszą się do dłuższego etapu kształcenia. Należy je rozumieć jako umiejętności rozwijane podczas zajęć, a nie efekty, które każdy uczeń powinien w pełni osiągnąć po jednym spotkaniu.

KLASA IV

Język polski

Zajęcia wspierają realizację następujących wymagań. Uczeń:

- słucha rozmówcy w sposób uważny i zaangażowany (Komunikacja, pkt 2);

- wyraża i uzasadnia swoje stanowisko w rozmowie (Komunikacja, pkt 6 – moduł filozoficzny);
- przedstawia uzasadnioną propozycję odczytania tekstów należących do różnych sztuk, w tym sztuk plastycznych (Odbiór tekstów kultury, pkt 1 – moduł kultura);
- wyjaśnia różnice między znaczeniem dosłownym a przenośnym wyrazów i związków wyrazowych (Świadomość językowa, pkt 7);
- tworzy wypowiedzi argumentacyjne na tematy poruszane na zajęciach, formułuje i uzasadnia swoją opinię (Tworzenie wypowiedzi, pkt 4).

Plastyka

Zajęcia wspierają realizację następujących celów i wymagań. Uczeń:

- kształtuje postawę odbiorcy i uczestnika kultury;
- interpretuje dzieła z uwzględnieniem najważniejszych pojęć dotyczących sztuki oraz rozpoznaje wybranych artystów i dzieła w kontekście czasów, w których powstały;
- porównuje dzieła sztuki z różnych okresów historycznych i wskazuje, jak sztuka odpowiada na potrzeby oraz charakter swojej epoki (Sztuka jako komunikat, pkt 2 – moduł kultura);
- opisuje obraz lub inne dzieło sztuki z wykorzystaniem pojęć języka plastycznego, takich jak linia, barwa, gama barwna, plama, kształt, kontur, światłocień, kompozycja, perspektywa, walor, bryła i faktura (Sztuka jako komunikat, pkt 5 – moduł kultura);
- interpretuje dzieła sztuki współczesnej i podejmuje dyskusję na temat różnych ich interpretacji (Sztuka jako komunikat, pkt 6 – moduł kultura);
- opisuje wrażenia estetyczne wywołane odbiorem dzieła sztuki i podejmuje dyskusję na ich temat (Sztuka jako komunikat, pkt 7 – moduł kultura);
- wyjaśnia, czym są między innymi oryginał i reprodukcja (Sztuka jako komunikat, pkt 11 – moduł kultura);
- odwiedza z klasą wystawę sztuki i wymienia się refleksjami dotyczącymi oddziaływania dzieł oraz zastosowanych środków ekspresji (Doświadczenia edukacyjne, pkt 1).

KLASY V–VI

Język polski

Zajęcia wspierają realizację następujących wymagań. Uczeń:

- objaśnia znaczenia dosłowne i przenośne w tekstach (Kształcenie literackie i kulturowe, I.1.15);
- przedstawia własne rozumienie utworu i je uzasadnia (I.1.16);
- wykorzystuje w interpretacji tekstów własne doświadczenia oraz elementy wiedzy o kulturze (I.1.17);
- rozumie swoistość tekstów kultury przynależnych między innymi do sztuk plastycznych (I.2.8);
- odnosi treści tekstów kultury do własnego doświadczenia (I.2.11);
- uczestniczy w rozmowie na zadany temat (Tworzenie wypowiedzi, III.1.1).

Plastyka

Zajęcia wspierają realizację następujących wymagań. Uczeń:

- rozpoznaje dziedziny sztuk plastycznych i charakteryzuje ich język; poznaje także współczesne formy wypowiedzi artystycznej wymykające się tradycyjnym klasyfikacjom (I.1);
- rozróżnia cechy i rodzaje kompozycji w sztukach plastycznych (I.2);

- rozpoznaje zagadnienia związane z barwą, w tym temperaturę barw oraz kontrasty barwne (I.3);
- rozpoznaje sposoby uzyskiwania iluzji przestrzeni, w tym perspektywę barwną (I.4);
- charakteryzuje środki wyrazu artystycznego, takie jak linia, plama i faktura (I.5);
- rozróżnia gatunki i tematykę dzieł, w tym portret, autoportret, pejzaż i martwą naturę (I.6);
- poznaje wybrane obiekty kultury wizualnej w Polsce oraz ich twórców (III.4).

Uwaga: w nowej podstawie programowej stosowanej w klasie IV nie wymieniono wprost nazw „portret", „autoportret", „martwa natura", „pejzaż" ani „instalacja". W scenariuszu są one treściami służącymi realizacji wymagań dotyczących opisu i interpretacji dzieł. W podstawie stosowanej w klasach V–VI portret, autoportret, pejzaż i martwa natura zostały wymienione bezpośrednio. Termin „instalacja" stanowi dodatkową treść z zakresu sztuki współczesnej.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

FAZA WSTĘPNA

Miejsce: przed wejściem do galerii.

Czas: około 1 minuty.

Powiedz:

Zanim zaczniemy, ustalmy kilka zasad. W galerii możemy uważnie oglądać dzieła, zastanawiać się nad nimi, zadawać pytania i dzielić się różnymi skojarzeniami. Nie musimy wszyscy widzieć tego samego.

Niektóre prezentowane tutaj dzieła mają ponad sto lat. Aby ich nie uszkodzić, nie dotykamy ich ani nie chuchamy na nie. Poruszamy się ostrożnie i zachowujemy bezpieczną odległość.

Podczas rozmowy słuchamy osoby, która właśnie mówi. Czasami zatrzymamy się również w ciszy – dzięki temu łatwiej będzie nam się skupić, przyjrzeć dziełom i posłuchać towarzyszącej wystawie muzyki.

Znamy już zasady. Zastanówmy się teraz, co może oznaczać tytuł wystawy.

01_CO KRYJE TYTUŁ „POZA TWARZĄ"?

Miejsce: przestrzeń nieopodal kasy i szatni, poprzedzająca wystawę.

Czas: około 3 minut.

Pojęcia: wystawa, tytuł, hipoteza, znaczenie dosłowne i przenośne.

Na co zwrócić uwagę:

Nie wyjaśniaj jeszcze znaczenia tytułu. Uczniowie powinni sformułować pierwsze hipotezy, do których powrócą po obejrzeniu wystawy.

Wyjaśnij:

Hipoteza jest przypuszczeniem, które możemy sprawdzić. Potraktujmy pierwsze odpowiedzi jako hipotezy dotyczące tematu wystawy.

Zapytaj:

- *O kim przede wszystkim mówimy, że ma twarz?*
- *Jakich dzieł spodziewacie się na wystawie o takim tytule?*
- *Czy słowo „poza" oznacza, że twarz będzie najważniejsza, czy może kieruje naszą uwagę ku czemuś innemu?*
- *Co, oprócz twarzy, może dostarczać informacji o człowieku?*

Działanie:

Poproś uczniów, aby w parach sformułowali jedną hipotezę dotyczącą tematu wystawy. Wysłuchaj kilku propozycji i zapamiętaj lub krótko zapisz dwie albo trzy odpowiedzi.

Podsumuj:

Słowa „twarz" używamy przede wszystkim w odniesieniu do człowieka. Możemy więc przypuszczać, że to właśnie człowiek będzie głównym bohaterem wystawy. Podczas zwiedzania sprawdzimy, co poza twarzą może nam o nim opowiedzieć. Na końcu zobaczymy, które hipotezy się potwierdziły, a które wymagają zmiany.

Przejście:

Wejdźmy do czerwonej sali i znajdźmy budynek, który przeniesie nas do Krakowa.

FAZA ZASADNICZA

02_PAŁAC NALEŻĄCY DO SZTUKI

Miejsce: w czerwonej sali, przed wielkoformatowym przedstawieniem Pałacu Sztuki.

Czas: około 5 minut.

Charakter etapu: rdzeń trasy.

Pojęcia: elewacja, popiersie, mistrz, uczeń.

Potrzebne materiały: fotografia Pałacu Sztuki w Krakowie z widocznym popiersiem Jana Matejki.

Najważniejsze odkrycie:

Popiersia umieszczone na elewacjach Pałacu Sztuki upamiętniają ważnych artystów i prowadzą do spotkania mistrza z uczniem: Jana Matejki i Stanisława Wyspiańskiego.

Przebieg:

Stań z grupą przed wielkoformatowym przedstawieniem Pałacu Sztuki.

Powiedz:

Właśnie przenieśliśmy się do Krakowa. Przed nami znajduje się przedstawienie ważnego budynku. Przyjrzyjcie mu się uważnie i spróbujcie odgadnąć, do czego mógł służyć.

Zapytaj:

- *Czy wygląda jak budynek dawny, czy współczesny? Co o tym świadczy?*
- *Po czym poznajemy, że jest to budynek reprezentacyjny?*

- *Dlaczego miejsce przeznaczone do prezentowania dzieł nazwano Pałacem Sztuki? Co taka nazwa mówi o znaczeniu nadanym sztuce?*

Wyjaśnij:

Pałac Sztuki w Krakowie – mimo swojej nazwy – nie był rezydencją króla ani bogatej rodziny. Od początku służył prezentowaniu dzieł sztuki. Możemy powiedzieć, że w tym pałacu najważniejszym mieszkańcem miała być sztuka.

Tajemnica pustego owalu

Skieruj uwagę uczniów na owalne pole widoczne na przedstawieniu budynku.

Zapytaj:

- *Czy to miejsce miało pozostać puste?*
- *Co mogło się w nim znajdować?*

Po zebraniu odpowiedzi pokaż fotografię Pałacu Sztuki.

Powiedz:

Porównajcie przedstawienie na wystawie z fotografią prawdziwego budynku. Odszukajcie ten sam owalny element. Co znajduje się w nim na zdjęciu?

Uczniowie odkrywają, że w owalnym polu umieszczono popiersie.

Zapytaj:

- *Czy przedstawiono całą postać?*
- *Jaką część ciała możemy zobaczyć?*

Wyjaśnij:

Popiersie to rzeźbiarskie przedstawienie górnej części ciała człowieka – najczęściej głowy, ramion i fragmentu tułowia.

Poproś uczniów, aby odnaleźli w sali popiersie podobne do tego widocznego na fotografii.

Powiedz:

To Jan Matejko – jeden z najważniejszych polskich malarzy, znany przede wszystkim z wielkich obrazów przedstawiających historię Polski. Na innej elewacji Pałacu Sztuki znajduje się także popiersie Stanisława Wyspiańskiego. Artystów łączyła szczególna relacja.

Zapytaj:

- *Który z nich był mistrzem i nauczycielem, a który uczniem?*
- *Czy uczeń powinien zawsze tworzyć tak samo jak jego nauczyciel?*

Po krótkim głosowaniu wyjaśnij:

Jan Matejko był nauczycielem Stanisława Wyspiańskiego w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych. Wyspiański uczył się od mistrza, ale z czasem stworzył własny, bardzo odmienny sposób tworzenia.

Podsumuj:

Popiersia na elewacjach Pałacu Sztuki przypominają o artystach uznanych za szczególnie ważnych. W ten sposób spotkaliśmy mistrza i ucznia: Jana Matejkę i Stanisława Wyspiańskiego.

Informacja dla prowadzącej lub prowadzącego:

Pałac Sztuki zaprojektował Franciszek Mączyński. Wzniesiono go w latach 1899–1901 dla Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Popiersie Stanisława Wyspiańskiego umieszczono na budynku dopiero w 1957 roku, dlatego nie sugeruj, że od początku tworzyło zaplanowaną parę z popiersiem Jana Matejki.

03_MATEJKO I WYSPIAŃSKI – „ZABIĆ W SOBIE MISTRZA"

Miejsce: w czerwonej sali, przy napisie „ZABIĆ W SOBIE MISTRZA".

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: mistrz, uczeń, przenośnia, wpływ, własny język sztuki.

Na co zwrócić uwagę:

Najważniejsze jest odczytanie przenośnego sensu napisu oraz zrozumienie, że rozwój artysty wymaga zarówno korzystania z wiedzy nauczyciela, jak i poszukiwania własnego sposobu tworzenia.

Zwróć uwagę uczniów na napis umieszczony na ścianie. Po jego lewej stronie znajduje się obraz Stanisława Wyspiańskiego, a po prawej – „Głowa konia" Jana Matejki.

Zapytaj:

- *Jak rozumiecie słowa „zabić w sobie mistrza"?*
- *Co byłoby dosłownym, a co przenośnym znaczeniem tego zdania?*
- *Czy uwolnienie się od wpływu mistrza oznacza odrzucenie wszystkiego, czego nauczył?*
- *Po czym możemy poznać, że artysta odnalazł własny język sztuki?*

Po wysłuchaniu odpowiedzi wyjaśnij:

Te słowa są przenośnią. Nie chodzi o to, aby naprawdę kogoś zabić. Wyspiański uczył się od Matejki i korzystał z jego wiedzy, ale nie mógł przez całe życie jedynie naśladować nauczyciela i malować tak jak on. Aby stać się samodzielnym artystą, musiał częściowo uwolnić się od wpływu mistrza i odnaleźć własny sposób tworzenia – własny język sztuki.

Podsumuj:

Mistrz może przekazać uczniowi wiedzę i umiejętności, ale samodzielny twórca musi podejmować własne decyzje. Wyspiański nie przestał być uczniem Matejki – przestał jedynie go naśladować.

Przejście:

Czas na trop prowadzący do następnego artysty. Poszukajmy twarzy umieszczonej na podłodze – zdaje się, że już dzisiaj po niej chodziliśmy.

04_TROP NA PODŁODZE I PAN PERYSKOP

Miejsce: parter, nieopodal kasy.

Czas: około 3 minut.

Pojęcia: fragment, szczegół, wizerunek, obserwacja, znak rozpoznawczy.

Na co zwrócić uwagę:

Ten etap powinien opierać się na ruchu i zabawie, a nie na dłuższym objaśnieniu. Watcher Noriakiego, nazywany Panem Peryskopem, pomaga skierować grupę do kolejnej części wystawy.

Zapytaj:

- Na podłodze znajduje się przekształcona reprodukcja fragmentu obrazu prezentowanego na wystawie. Jakie trzy szczegóły warto zapamiętać, aby później rozpoznać całe dzieło?
- Które elementy twarzy lub stroju mogą stać się znakiem rozpoznawczym człowieka?
- Co jest najbardziej charakterystyczne w postaci Pana Peryskopa?
- W którą stronę kieruje swoje oko?

Działanie:

Ogłoś misję detektywistyczną: na drugim piętrze uczniowie mają odnaleźć mężczyznę w dużym kapeluszu (tego z podłogi). Po rozpoznaniu dzieła powinni zatrzymać się w bezpiecznej odległości i nie zdradzać od razu rozwiązania pozostałym osobom.

Podsumuj:

Fragment może stać się tropem prowadzącym do całego dzieła, ale nie zawsze mówi nam o nim wszystko.

Przejście:

Ustalmy, czy odnaleziony mężczyzna jest modelem, artystą, czy jednym i drugim.

05_JACEK MALCZEWSKI I AUTOPORTRET

Miejsce: II piętro, przed obrazem Jacka Malczewskiego „Autoportret w plenerze”.

Czas: około 2 minut.

Pojęcia: portret, autoportret, wizerunek.

Na co zwrócić uwagę:

To krótki przystanek. Najważniejsze są nazwisko artysty, jego relacja z Matejką oraz termin „autoportret”.

Zapytaj:

- *Co zauważacie, kiedy porównacie nazwisko autora z tytułem „Autoportret w plenerze”?*
- *Dlaczego artysta może wielokrotnie przedstawiać samego siebie?*

- *Co poza dokładnie pokazaną twarzą może sprawić, że rozpoznajemy konkretną osobę?*

Działanie:

Uczniowie kończą zdanie:

Autoportret to portret, na którym artysta…

Podsumuj:

Autoportret jest portretem, na którym artysta przedstawia samego siebie. Jacek Malczewski był uczniem Jana Matejki i jednym z najważniejszych polskich malarzy przełomu XIX i XX wieku. Wielokrotnie przedstawiał siebie w różnych strojach, pozach i rolach. Jego wizerunek oraz styl stały się tak charakterystyczne, że odbiorcy znający jego twórczość mogą rozpoznać artystę nawet wtedy, gdy część twarzy jest zasłonięta.

Przejście:

Odnajdźmy kolejnego ucznia Matejki. Tym razem w rozpoznaniu przedstawionego człowieka pomogą nam otaczające go przedmioty.

06_JÓZEF MEHOFFER – PRZEDMIOTY JAKO WSKAZÓWKI

Miejsce: II piętro, przed obrazem Józefa Mehoffera „Portret dr. Antoniego Krokiewicza".

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: portret, model, atrybut, symbol, hipoteza.

Potrzebne materiały: karta ze współczesnym znakiem naczynia i węża.

Na co zwrócić uwagę:

Nie odczytuj od razu podpisu dzieła. Uczniowie powinni najpierw zbudować hipotezę dotyczącą zawodu portretowanego na podstawie książek i naczynia z wężem.

Zapytaj:

- *Co, poza twarzą mężczyzny, widzimy na obrazie?*
- *Co mogą mówić o nim książki?*
- *Z czym kojarzy się naczynie z wężem?*
- *Czy jeden przedmiot wystarczy, aby prawidłowo rozpoznać zawód człowieka?*

Działanie:

Zastosuj schemat:

Widzę…

Kojarzy mi się to z…

Dlatego przypuszczam, że…

Po przedstawieniu hipotez pokaż współczesny znak naczynia i węża. Następnie odczytajcie podpis dzieła i sprawdźcie przypuszczenia.

Podsumuj:

Antoni Krokiewicz był lekarzem. Książki wskazują, że był człowiekiem wykształconym i zajmował się pracą intelektualną, natomiast naczynie z wężem prowadzi nas do medycyny. Przedmiot, który pomaga rozpoznać osobę, jej zajęcie lub rolę, nazywamy atrybutem. Naczynie z wężem przywołuje Higieję, antyczną boginię zdrowia, i jest dzisiaj symbolem aptek.

Autorem portretu był Józef Mehoffer – kolejny uczeń Jana Matejki na trasie wystawy. Nie musieliśmy dokładnie analizować twarzy Antoniego Krokiewicza, aby dowiedzieć się o nim czegoś ważnego. Informacji dostarczyły nam przedmioty i przestrzeń.

Przejście:

Teraz poszukamy autoportretu artysty przedstawionego w jego własnej pracowni.

07_DAMAZY KOTOWSKI – SPOJRZENIE I ŚLADY W PRACOWNI ARTYSTY

Miejsce: przed „Autoportretem stojącym" Damazego Kotowskiego.

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: autoportret, pracownia, szkicownik, kontakt wzrokowy, szczegół, ślad, interpretacja.

Na co zwrócić uwagę:

Najpierw skieruj uwagę uczniów na pozę artysty, trzymany przez niego szkicownik oraz kierunek jego spojrzenia. Następnie pozwól im samodzielnie odkryć fajkę i wypalone zapałki. Nie łącz zapałek od razu z upływem czasu ani swobodą artysty.

Zapytaj:

- *Co artysta trzyma w dłoni? Co ten przedmiot mówi o jego zajęciu?*
- *W którą stronę kieruje spojrzenie?*
- *Jakie wrażenie wywołuje postać, która patrzy wprost na nas?*
- *W jaki sposób artysta mógł obserwować siebie podczas malowania autoportretu?*

Wyjaśnij:

Malarz tworzący autoportret zazwyczaj obserwuje swoje odbicie w lustrze. Kotowski patrzył więc na siebie, ale na obrazie jego spojrzenie zostało skierowane ku osobie stojącej przed dziełem. Powstaje ciekawa sytuacja: artysta obserwował własne odbicie, a nam może się wydawać, że przedstawiona postać nawiązuje z nami kontakt wzrokowy.

Zapytaj:

- *Jakie przedmioty informują nas, że znajdujemy się w pracowni artysty?*
- *Co leży na podłodze i z czym może być związane?*
- *Dlaczego zapałek jest kilka?*
- *Co ich liczba i ułożenie blisko artysty mogą mówić o czasie spędzonym w pracowni oraz o jego zachowaniu?*

Działanie:

Zastosuj ćwiczenie „Widzę – przypuszczam – uzasadniam".

Widzę: artystę ze szkicownikiem, fajkę oraz kilka wypalonych zapałek leżących przy jego nogach.

Przypuszczam: artysta spędził w pracowni dłuższy czas i czuł się w niej swobodnie.

Uzasadniam: zapałki są związane z fajką, jest ich kilka i leżą tam, gdzie mogły upaść po wyrzuceniu przez artystę.

Poproś uczniów, aby sformułowali własny wniosek dotyczący spojrzenia, szkicownika albo innego szczegółu obrazu.

Podsumuj:

Damazy Kotowski przedstawił siebie jako artystę w swojej pracowni. Szkicownik i pozostałe przedmioty wskazują na jego zajęcie, a spojrzenie skierowane ku widzowi buduje wrażenie bezpośredniego spotkania. Wypalone zapałki mogą natomiast sugerować upływ czasu i swobodę, z jaką artysta zachowywał się we własnej przestrzeni. O człowieku opowiadają tutaj nie tylko jego twarz, lecz także spojrzenie, gest, przedmioty i pozostawione ślady.

Warto wiedzieć

Wnioski dotyczące zapałek oraz samopoczucia artysty są interpretacją. Nie przedstawiaj ich jako pewnych informacji. Używaj sformułowań: „może sugerować", „możemy przypuszczać" i „prawdopodobnie".

Przejście:

Zapamiętajcie trzy cechy tego obrazu: kolory zbliżone do rzeczywistych, widoczną głębię wnętrza i dokładnie przedstawione szczegóły. Za chwilę porównamy go z innym autoportretem.

08_ZOFIA LEŚNIAK – AUTOPORTRET ZBUDOWANY KOLOREM

Miejsce: przed autoportretem Zofii Leśniak.

Czas: około 5 minut.

Pojęcia: autoportret, martwa natura, kontur, rytm, kompozycja, barwy ciepłe i chłodne, perspektywa barwna.

Na co zwrócić uwagę:

Obrazów Zofii Leśniak i Damazego Kotowskiego nie można oglądać równocześnie. Porównanie należy oprzeć na zapamiętanych cechach autoportretu Kotowskiego. W razie potrzeby można wrócić do poprzedniego dzieła.

Zapytaj:

- *Czym sposób przedstawienia Zofii Leśniak różni się od autoportretu Kotowskiego?*
- *Jaką rolę odgrywają jasne kontury?*
- *Które kolory nie odpowiadają rzeczywistemu wyglądowi postaci i przedmiotów?*
- *Czego dowiadujemy się o artystce dzięki pędzlowi i otaczającym ją przedmiotom?*
- *Czy na tym obrazie odczuwamy taką samą głębię jak na poprzednim?*

Działanie:

Poproś uczniów, aby wskazali różnice między obrazami w wybranych kategoriach: kolor, sposób malowania, przestrzeń albo znaczenie przedmiotów.

Następnie zwróć uwagę na końcówkę pędzla trzymanego przez artystkę. Poproś uczniów, aby sprawdzili, czy kolor znajdującej się na nim farby pojawia się również w konturach.

Zapytaj:

- *Które barwy wydają się wysuwać do przodu, a które sprawiają wrażenie bardziej oddalonych?*
- *Która z zauważonych różnic najmocniej wpływa na sposób, w jaki odbieramy przedstawionych artystów? Co w dziele sprawia, że tak myślicie?*

Podsumuj:

Ciepłe barwy, takie jak czerwień, pomarańcz i żółć, często wydają się znajdować bliżej widza. Chłodne błękity, zielenie i fiolety częściej sprawiają wrażenie, jakby cofały się w głąb. Zjawisko to nazywamy perspektywą barwną. Nie jest ono jednak bezwzględną zasadą – na odbiór koloru wpływają również jego jasność, nasycenie i sąsiedztwo innych barw.

O Zofii Leśniak opowiada nie tylko jej wygląd. Ważne są również pędzel, otaczające ją przedmioty, odrealnione kolory, jasne kontury i rytm całej kompozycji.

Opcjonalnie:

Wprowadź pojęcie martwej natury. Martwa natura to przedstawienie odpowiednio dobranych i ułożonych przedmiotów. Układ przedmiotów w dolnej części autoportretu Zofii Leśniak przypomina martwą naturę.

Przejście:

Teraz człowiek zniknie z obrazu, ale pozostaną przedmioty należące do jego świata.

09_LEON CHWISTEK – BARWNE STREFY

Miejsce: I piętro, przed pracami Leona Chwistka. Najpierw wskaż „Martwą naturę – szkło” z karafką i kieliszkami, a następnie obraz „Łabędzie”.

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: martwa natura, kompozycja, uproszczenie, strefa, strefizm.

Na co zwrócić uwagę:

Nie omawiaj szeroko teorii Leona Chwistka. Najważniejsze jest dostrzeżenie, że artysta podporządkował wygląd przedmiotów regułom kompozycji.

Zapytaj:

- *Jakie przedmioty potraficie rozpoznać?*
- *Które z nich zostały uproszczone?*
- *Jakie podziały można zauważyć w kompozycji?*
- *Co wydaje się ważniejsze: dokładne odtworzenie przedmiotów czy uporządkowanie całego obrazu?*

Działanie:

Poproś uczniów o wskazanie wybranego rodzaju stref: jasnych i ciemnych, różniących się kolorami, zbudowanych z linii prostych i krzywych albo z kształtów zaokrąglonych i kanciastych.

Uczniowie kończą zdanie:

Rozpoznaliśmy tę strefę, ponieważ…

Podsumuj:

Martwa natura przedstawia odpowiednio dobrane i ułożone przedmioty. Leon Chwistek dzielił kompozycję na obszary różniące się kolorami, kształtami lub kierunkami linii. Taki sposób organizowania obrazu nazywał strefizmem. Upraszczał wygląd przedmiotów, aby podporządkować je zasadom całej kompozycji.

Na zakończenie wskaż uczniom obraz „Łabędzie", nie podając jego tytułu, i poproś o rozpoznanie przedstawionych zwierząt.

Przejście:

Poszukajmy teraz innego pejzażu, w którym ukryły się łabędzie i postać człowieka.

10_TYMON NIESIOŁOWSKI – CZŁOWIEK JAKO CZĘŚĆ PEJZAŻU

Punkt opcjonalny.

Miejsce: przed obrazem Tymona Niesiołowskiego „Nad stawem".

Czas: około 2 minut.

Pojęcia: pejzaż, postać, kompozycja, harmonia, nastrój.

Na co zwrócić uwagę:

Ten punkt można pominąć. Jeśli zostaje uwzględniony, skup się na jednym odkryciu: człowiek może harmonijnie łączyć się z naturą.

Zapytaj:

- *Co zauważyliście najpierw: krajobraz czy postać?*
- *Jaką rolę odgrywa postać w całej kompozycji?*
- *Co sprawia, że kobieta wydaje się harmonijnie połączona z krajobrazem?*

Działanie:

Uczniowie kończą zdanie:

Postać wydaje się harmonijnie połączona z krajobrazem, ponieważ…

W odpowiedzi powinni odwołać się przynajmniej do jednego elementu: koloru, kształtu, linii, pozy albo miejsca zajmowanego przez postać w kompozycji.

Podsumuj:

Pejzaż to dzieło, którego głównym tematem jest krajobraz. Nie widzimy twarzy kobiety, ale możemy obserwować jej pozę, sylwetkę i relację z naturą. Człowiek został pokazany nie jako odrębny, dominujący bohater, lecz jako część krajobrazu.

Przejście:

Na następnym obrazie człowiek nie odpoczywa w krajobrazie. Swoją pracą bezpośrednio go przekształca.

11_KAZIMIERZ PUCHAŁA – CZŁOWIEK ZMIENIA KRAJOBRAZ

Miejsce: I piętro, przed obrazem Kazimierza Puchały „W upalny dzień – Kosiarz–Żniwiarz".

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: scena rodzajowa, krajobraz kulturowy, praca, narzędzie, kosa, kosiarz, żniwiarz.

Na co zwrócić uwagę:

Tytuł nie podaje imienia bohatera, lecz określa go poprzez wykonywaną pracę. Najważniejsze jest dostrzeżenie, że człowiek nie tylko znajduje się w krajobrazie, ale również wpływa na jego wygląd.

Zapytaj:

- Co robi mężczyzna i do czego służy trzymane przez niego narzędzie?
- Które elementy krajobrazu powstały albo zmieniły się dzięki pracy ludzi?
- Jak wyglądałoby to miejsce, gdyby nikt go nie uprawiał?
- Czego dowiadujemy się o mężczyźnie, mimo że nie znamy jego imienia?

Działanie:

Przeprowadź krótką zabawę „Tropiciele ludzkiej pracy". Uczniowie odnajdują:

- narzędzie – kosę;
- chaty;
- pole;
- ślad wcześniejszej pracy na polu – snopy zboża ustawione w kopki.

Następnie wybierają element stworzony przez naturę, wykonany przez człowieka oraz powstały dzięki współdziałaniu natury i człowieka.

Zapytaj:

Czy człowiek panuje nad tym krajobrazem, czy jednocześnie pozostaje zależny od natury?

Wyjaśnij:

Przestrzeń, której wygląd został ukształtowany przez działalność człowieka, nazywamy krajobrazem kulturowym. Pole, zabudowania i ułożone zboże są śladami ludzkiej pracy.

Podsumuj:

Kosiarz ścina trawę lub zboże kosą, a żniwiarz uczestniczy w zbiorze zbóż. Bohater nie został przedstawiony jedynie na tle krajobrazu. Swoją pracą wpływa na jego wygląd i pozostawia w nim ślady. Jest człowiekiem określonym przez pracę, ale też człowiekiem, który poprzez pracę zmienia otaczający go świat.

Przejście:

Dawne narzędzia z czasem zastępowano maszynami. Zobaczmy, co współczesny artysta zrobił z ich zużytymi częściami.

12_DANIEL RYCHARSKI – „OGRÓD ZIMOWY"

Miejsce: I piętro, środek sali.

Czas: około 5 minut.

Pojęcia: instalacja, materiał, przetworzenie, funkcja przedmiotu, ślad, pamięć.

Na co zwrócić uwagę:

To ostatni obiekt na trasie. Najpierw uczniowie powinni rozpoznać materiały i spróbować ustalić wcześniejsze funkcje elementów instalacji. Dopiero później poznają jej tytuł.

Zapytaj:

- *Z czego wykonano tę pracę?*
- *Czym wykorzystane elementy mogły być, zanim trafiły do galerii?*
- *Jakie ślady wcześniejszego użytkowania można na nich dostrzec?*
- *Co przypominają utworzone z nich kształty?*
- *Jak nazwać takie dzieło? Czy jest to obraz, rzeźba czy jeszcze coś innego?*

Po wypowiedziach uczniów podaj tytuł dzieła i wyjaśnij:

Instalacja to dzieło sztuki złożone z przedmiotów lub różnych materiałów odpowiednio rozmieszczonych w przestrzeni. Ważne jest nie tylko to, jak wygląda, lecz także z czego powstało, jak działa w przestrzeni i jakie znaczenia wywołuje.

W „Ogrodzie zimowym" Daniel Rycharski wykorzystał części dawnych maszyn i narzędzi rolniczych, przekształcając je w formy przypominające metalowe kwiaty.

Zapytaj:

- *Jak zestawienie metalu i kwiatów wpływa na sposób, w jaki rozumiemy tę pracę?*
- *Dlaczego artysta mógł nazwać ją „Ogrodem zimowym"?*
- *Co dawne narzędzia mówią o ludziach, których tutaj nie widzimy?*
- *Co instalacja może mówić o zmianach zachodzących na wsi?*

Działanie:

Poproś uczniów, aby wybrali jeden element instalacji i spróbowali odtworzyć jego historię, kończąc trzy zdania:

Kiedyś ten przedmiot…

Później przestał…

W dziele sztuki stał się…

Nie trzeba ustalać pierwotnej funkcji każdego elementu. Ważniejsze jest uważne obserwowanie oraz dostrzeżenie przemiany przedmiotu użytkowego w część instalacji.

Podsumuj:

Na obrazie Kazimierza Puchały widzieliśmy człowieka posługującego się narzędziem. W instalacji Daniela Rycharskiego nie ma postaci, ale pozostały przedmioty i ślady wykonywanej nimi pracy. Dawne części maszyn przechowują pamięć o ludziach, którzy się nimi posługiwali, oraz o zmieniającym się sposobie życia i pracy na wsi.

Warto wiedzieć:

Pierwszy „Ogród zimowy" powstał w 2013 roku w Kurówku przy współpracy z mieszkańcami. Praca wiąże się z przemianami wsi i zanikiem tradycyjnego, niewielkiego rolnictwa. Instalacja może również przywoływać skojarzenia ze sztuką ludową: uproszczone motywy kwiatowe i intensywna kolorystyka przypominają dekoracyjne formy obecne w ludowym zdobnictwie. Zestawienie tych elementów z ciężkimi, metalowymi częściami maszyn łączy świat pracy na wsi z ornamentem i wyobrażeniem ogrodu.

FAZA KOŃCOWA

13_DLACZEGO „POZA TWARZĄ"?

Miejsce: przy instalacji Daniela Rycharskiego lub w miejscu umożliwiającym spokojne podsumowanie trasy.

Czas: około 4 minut.

Pojęcia: interpretacja, argument, kontekst, odbiorca.

Na co zwrócić uwagę:

Powróć do dwóch lub trzech hipotez sformułowanych na początku zajęć. Nie podawaj jednej obowiązującej interpretacji tytułu.

Zapytaj:

- *Które z naszych początkowych hipotez się potwierdziły?*
- *Czy któreś dzieło sprawiło, że zmieniliście zdanie?*
- *Które dzieło najlepiej pokazuje człowieka bez skupiania się na jego twarzy?*
- *Co jest w nim śladem ludzkiej obecności?*

Działanie:

Uczniowie pracują w parach lub niewielkich zespołach. Każda grupa wybiera jedno dzieło i kończy zdanie:

To dzieło opowiada o człowieku poprzez..., ponieważ...

Druga część zdania jest szczególnie ważna, ponieważ wymaga uzasadnienia odpowiedzi konkretnym elementem dzieła.

Po wysłuchaniu kilku wypowiedzi zapytaj:

- Jak wyjaśnilibyście tytuł „Poza Twarzą" komuś, kto nie widział wystawy?
- Dlaczego dwie osoby mogą inaczej interpretować tę samą pracę?
- Czym różni się pierwsze wrażenie od interpretacji popartej obserwacją?

Podsumuj:

Interpretacja nie jest przypadkowym pomysłem. Powinna wynikać z tego, co widzimy w dziele: z jego formy, materiału, tytułu i poznanego kontekstu. Tytuł „Poza Twarzą" zachęca do szukania informacji o człowieku nie tylko w jego wyglądzie, ale również w przedmiotach, otoczeniu, wykonywanej pracy, sposobie przedstawienia i pozostawionych śladach.

EWALUACJA

Zastosuj krótką rundę „Przedtem i teraz". Uczniowie kończą zdania:

Na początku myślałem lub myślałam, że…

Teraz myślę, że…

Dodatkowo mogą wskazać dzieło albo szczegół, który wpłynął na zmianę lub rozwinięcie ich sposobu rozumienia tytułu wystawy.

Nie oceniaj zgodności interpretacji z jednym wzorem. Zwróć uwagę na to, czy uczeń potrafi poprzeć swoją odpowiedź konkretną obserwacją lub przykładem.

ZADANIA DO WYKONANIA W SZKOLE

Język polski – „Opis i interpretacja dzieła"

Uczeń wybiera jedno dzieło z wystawy i przygotowuje wypowiedź składającą się z czterech części:

1. Informacje podstawowe: autor i tytuł dzieła.
2. Opis: co przedstawia dzieło i jakie elementy zwracają uwagę?
3. Interpretacja: co dzieło może mówić o człowieku?
4. Uzasadnienie: które elementy dzieła prowadzą do takiego wniosku?

W klasach V–VI zadanie można rozwinąć do krótkiej recenzji wystawy. Uczeń przedstawia temat ekspozycji, omawia jedno lub dwa wybrane dzieła oraz wyjaśnia, czy tytuł „Poza Twarzą" uważa za trafny.

Plastyka – „Autoportret bez twarzy"

Uczeń tworzy autoportret bez przedstawiania twarzy. Wykorzystuje wybrane środki: przedmioty, kolory, kontury, otoczenie, ślady działania albo fragmenty krajobrazu.

Przed rozpoczęciem pracy przygotowuje krótką listę:

- trzy informacje, które chce przekazać o sobie;
- przedmioty, kolory lub znaki, które mogą je wyrazić;
- sposób rozmieszczenia elementów w kompozycji.

Po wykonaniu prac uczniowie próbują odczytać zawarte w nich informacje. Autor na końcu wyjaśnia swoje decyzje plastyczne.

WSKAZÓWKI DO REALIZACJI ZAJĘĆ

- Traktuj pytania jako propozycje do wyboru. Przy jednym dziele wystarczą dwa lub trzy pytania i krótka puenta.
- Najpierw pozwól uczniom obserwować i formułować wnioski, a dopiero później podawaj nazwisko, termin lub kontekst.
- Często korzystaj z pytania: „Co w dziele sprawia, że tak myślisz?". Pomaga ono odróżnić przypadkowe skojarzenie od interpretacji opartej na obserwacji.
- Zaznaczaj różnicę pomiędzy tym, co uczniowie widzą, a tym, czego się domyślają. Pomocny jest schemat: „Widzę – przypuszczam – uzasadniam".
- Nie oczekuj jednej prawidłowej interpretacji, ale wymagaj uzasadnienia odpowiedzi.
- Jeśli czas się skraca, pomiń punkt 10, a punkty 5 i 9 ogranicz do najważniejszego pojęcia i jednego pytania. Nie rezygnuj z początku ani zakończenia.

- Przed zadaniami wymagającymi przemieszczania się przypomnij zasady bezpieczeństwa: grupa porusza się spokojnie, nie dotyka dzieł i zatrzymuje się w bezpiecznej odległości.
- Karty dla osoby prowadzącej są jawnym elementem zajęć. Możesz powiedzieć uczniom, że zawierają kolejne tropy i pytania pomagające odkrywać znaczenie wystawy.

PODSTAWA PRAWNA

Scenariusz opracowano z uwzględnieniem:

1. Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym (Dz.U. z 2026 r. poz. 378, z późn. zm.).
2. Dotychczasowej podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, określonej w załączniku nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 356, z późn. zm.), stosowanej w roku szkolnym 2026/2027 w klasach V–VI zgodnie z § 4 ust. 2 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r.